

VII. MIDDELALDERENS KULTURELLE BETYDNING

De Straffe, Middelalderen fuldbyrdede, og de Pinsler, der ofte gik forud for Tilstaaelsen, er saa utrolige, at man vægrer sig ved at nævne dem. Der skal en menneskelig Fantasi til at opfinde saadanne Ting, der skal en djævelsk Grusomhed til at fuldbyrde dem. Af Nutiden kan det knap forstaaes, at Mennesker virkeligt har udstaaet disse Kvaler. Det evige Helvede var det jordiske Straffesystems Forbillede, og de evige Helvedepinsler lod Vejen aaben til at udtænke enhver Art af Pine.

Udøvelsen af Grusomheder samlede altid et talrigt Publikum, der paa Besvimelsens Rand nød Rædslerne og bagefter udsprede Rygter derom. Aldrig har Ondskaben og den hæsligste Form for Skadefryd, den raaeste Hævn-gerrighed triumferet som i denne fromme Periode. Enten man lægger Kristendommen det til Last eller ej, skete i Guds og Troens Navn Ting, som ikke giver lave Religioners Menneskeofringer noget efter — ja, man tør end ingenlunde paastaa, at de ikke ofte iværksattes af Mænd, som efter bedste Evne var sande Kristne. Biskop Peder Palladius var en ivrig Hekseforfølger, og i en af sine

Taler siger han: „Udi Jylland og Smaalandene ere de udi Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nylig greben og brændt paa Als og paa de andre smaa omliggende Lande ved 52 Troldkvinder; den ene røber den anden, saa at de følges ad hen til hin Verden“. Han siger et andet Sted i Talen, at der „sidder atter en Hob greben udi Malmø og skulle brændes“.

Disse Misgerninger er en Tids Udøvelse af sin Religion. Hvor uhyggelig end en saadan Tid er, tør man dog næppe sige, at den er uden Betydning i Kulturens Historie. Rædslerne udvikler Følsomheden, Fantasien. En oprindelig sund, vild og primitiv Race, som Nordboerne var, kom under de sydlige Kulturlandes tekniske Paavirkning. Stenalderen afløstes af Metallernes Tidsalder, takket være de sydlige Landes Købmænd. Senere kom en Religion sydfra, der vel i flere Aarhundreder betød et Øde paa næsten alle Omraader, men som tæmmede Racen gennem Præstevælde, Klostre og Torturkamre. Slægten blev fysisk svækket, indadvendt, hysterisk og pint af Angster. Egenskaber blev overspændte og slog om i deres Modsætning. Et afmægtigt Hovmod kunde slaa over i Ydmyghed, afmægtig Ondskab i Godhed og lign., i hvert Fald tilsyneladende. Gamle Egenskaber fik ny Navne, der helligede dem; Gerrighed blev Spar-

sommelighed; Skandalelyst og Hævntørst blev Retfærdighed; Fejghed og Uformuenhed blev Dyder, blev Opofrelse; hemmelig Lastefuldhed blev Forsagelse. Men spillede Selvbedraget og Masken en stor Rolle, var Resultatet dog ikke saa let at naa. Der maatte tages Kræfter i Brug, der ikke var brugte før; der kom Dyb frem i Menneskenaturen, denne ikke vidste af, den besad. Alt dette hidførte Forfinelse, stærkere Fornemmelse, mere Følsomhed. Da Racen delvist opdagede Selvbedraget, var den samtidig modnet til at tage dybere og større Opgaver op end dens Forfædre. Paa en Gang stod Kristenheden fuld af Virkelyst og Evne. Den kunde føre videre, hvad udmattede og overvundne Kulturlande havde begyndt. Især gjaldt dette Beboerne af de tempererede Jordstrøg. Selvfølgelig gjorde „Kirken“ altid Modstand, holdt altid igen, men den blev efterhaanden slæbt med. Religionen blev fornyet. Læren om, at Jorden var en Klode, der svævede om Solen, og at andre Stjerner var Sole og mørke Kloder, trængte ind i Kirken, fordi denne Opfattelse ikke, trods al Kirkens bitre Modstand, lod sig holde ude. Det næste, Kirken lader sig slæbe med til, er Troen paa Udviklingslæren, der heller ingen Religion er, om end den ændrer religiøse Forestillinger. Kirken maatte hellere

gaa med straks, thi Tanken om Menneskets Slægtskab med Dyret er saa gammel som Prædikerens Bog, der siger: „Jeg sagde i mit Hjerte: Gud vil dømme den retfærdige og den ugudelige, thi der er en Tid for enhver Idræt, og Tid fastsat hisset over al Gerning. Jeg sagde i mit Hjerte: dette sker for Menneskens Børns Skyld, for at Gud kan lutre dem, og at de maa se, at de i og for sig ere Dyr. Thi hvad som hændes Menneskens Børn, det hændes og Dyrene, og ens hændes dem begge; som disse dø, saa dø og hine, og de have alle een Aand, og Mennesket har intet Fortrin frem for Dyret, thi alt er Forfængelighed. De fare alle til eet Sted; de ere alle komne af Støv, og de vende alle tilhage til Støv. Hvo kender Menneskens Børns Aand, den, som farer opad, og Dyrets Aand, den, som farer nedad til Jorden? Og jeg saa, at intet er bedre, end at et Menneske er glad i sine Gerninger, thi det er hans Del; thi hvo vil bringe ham til at se paa det, som skal komme efter ham?“ (Præd. 3, 17—22, Oversættelsen udg. af Bibelselskabet for Danmark). Ordene: „Der er Tid fastsat hisset over al Gerning“ leder ogsaa Tanken hen paa Determinismen eller Læren om altings Forudbestemt-hed, om, at alt, som kommer, vil være en Følge af alt, som er. Man kan i grove Træk forudsige

en Formørkelse, der skal indtræffe om mange Hundrede Aar, ved Kendskab til de Kræfter, der foraarsager den; man skønner Udfaldet af en politisk Strid ved Bedømmelse af de delta-gende Kræfters Styrke; men hvis man i dette Øjeblik kendte hver Kraft eller Drift, der er i Virksomhed, dens Retning og Styrke, vilde en Beregning kunne nøje angive, hvad der skulde ske i Fremtiden, eller hvad der var sket i Fortiden. Erkendelsen af dette muliggør, at Betragtningen af Varsler eller Spaadomsevne som ren Overtro maa underkastes en ny Prøvelse. Er det, der skal ske, forud givet, vilde det ikke være utænkeligt, at et Instinkt for det senere Moment kunde være til Stede hos enkelte Personer, maaske ligge i Knop hos enhver. At kende alle Aarsager i et givet Øjeblik, vilde være Alvidenhed med Hensyn til Øjeblikket, men Konsekvensen af Læren om Aarsag og Virkning er Determinismen. Tilfældigheder eksisterer ikke, Ordet er kun et Udtryk for, at en Del Aarsager er ubekendte.

n Livsanskuelse, der særligt hører vor Tid til og rimeligvis vil forsvinde med den, er Ateismen.

Om ikke af anden Grund, vil den bukke under af lignende Grunde som Rationalismen, af Tørhed, Manglen paa Evne til at tilfredsstille Mennesket. Den byder Ungdommen Verden, den aldrende byder den Udslettelsen; den kan være god nok, saalænge alt er i Vente, den er ikke god, naar alt skal forsvinde. Dens Resultat maa blive Pessimismen, i bedste Fald en blasert Pessimisme. Det fik endda være, naar ikke ogsaa dens Maal vilde blive Egoisme i en saadan Grad, at det maatte føre til Opløsning, til Løgn, til Had.

Forinden jeg giver Grunde for dens manglende Realitet, vil jeg opholde mig lidt ved dens Fortrin. Thi den har ogsaa Fortrin.

Religionerne har den Mangel, at de let bliver dogmatiske og derved udviklingsfjendtlige. De giver et endeligt Svar, hvor der ikke kan svares eller kun ufuldkomment svares. De fører let til Ufordragelighed mellem Partier, til blodig Uret mod de enkelte, mod dem, de